

Інформаційна довідка щодо проблемних питань екологічної політики геологічного спрямування та шляхів їх вирішення

Пошуки питних підземних вод

Підземні води – головна корисна копалина, ставлення до якої характеризує рівень розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості.

Станом на 01.01.2019 року в Україні розвідано і затверджено 680 родовищ підземних питних і технічних вод, 257 родовищ мінеральних вод, 3 родовища теплоенергетичних вод і 2 родовища промислових вод.

Упродовж 2018 року було затверджено 46 нових ділянок родовищ питних та технічних вод. Також була проведена переоцінка запасів підземних питних і технічних вод на 24 раніше розвіданих ділянках.

По родовищах підземних мінеральних вод було затверджено 6 нових ділянок. На 12 ділянках запаси були переоцінені.

По родовищах підземних теплоенергетичних вод було затверджено і апробовано 3 нові ділянки.

Загальні прогнозні ресурси підземних вод в Україні складають 61689,2 тис. м³/добу, з яких 57499,9 тис. м³/добу з мінералізацією до 1,5 г/дм³. Забезпеченість прогнозними ресурсами питних підземних вод населення України по регіонах знаходиться в межах 0,3 - 5,5 тис. м³/добу, а в середньому – 1,3 тис. м³/добу на одну особу. Розподілені прогнозні ресурси підземних вод по регіонах нерівномірно, що зумовлено відмінністю геолого-структурних і фізико-географічних умов різних регіонів України. Переважаюча частина прогнозних ресурсів зосереджена у північних та західних областях України, ресурси південного регіону обмежені. Розвіданість прогнозних ресурсів підземних вод в Україні становить 26%. Найвищим рівнем розвіданості прогнозних ресурсів підземних вод характеризуються центральні і південні регіони України.

Водночас значна кількість адміністративних районів України не забезпечена експлуатаційними запасами підземних вод. В Україні є значний потенціал для нарощування обсягів видобування підземних вод.

Нині частка підземних вод у господарсько-питному водопостачанні населення України – близько 25 відсотків, в той час як у державах Євросоюзу вона становить 70 відсотків. Збільшення видобутку підземних вод для забезпечення потреб питного водопостачання забезпечить дотримання оптимального балансу використання поверхневих і підземних вод для питного водопостачання.

З розвіданих експлуатаційних запасів підземних вод упродовж останніх років видобувається не більше 10 відсотків від їхньої загальної суми. В той час як значна кількість розвіданих родовищ не використовується, деякі з них вже стали непридатними для експлуатації у зв'язку із порушенням умов живлення, обумовленим забудовою території, забрудненням водоносних горизонтів у межах меліоративних систем, на ділянках розташування фільтрувальних накопичувачів, техногенних відвалів, звалищ та ін., видобуванням гравійно-галькових відкладів Карпатських річок тощо.

Нині вкрай актуальними є проблеми забезпечення якісною питною водою південних і східних регіонів держави, гірничопромислових районів (Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей, тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, Донецького басейну, Криворізького басейну, Прикарпаття тощо).

Ці обставини обумовлюють нагальну необхідність проведення геологорозвідувальних робіт з необхідними обсягами фінансування за напрямом - пошукові роботи на підземні питні води для забезпечення населення екологічно чистою питною водою у регіонах з обмеженими ресурсами питної води і складними гідрогеологічними умовами, на територіях з інтенсивним техногенним навантаженням, а також на сході країни.

Ще однією проблемою в сфері підземних вод є те, що водозабори, які експлуатуються комунальними підприємствами для господарсько-питного водопостачання населених пунктів, не застосовують засоби доведення якості води до вимог нормативних документів, що є комплексною проблемою, яка безпосередньо впливає на стан здоров'я населення на локальному і регіональному рівнях. Ускладнює ситуацію відсутність повноважень у спеціалізованих органах, що повинні контролювати (фіксувати) таку ситуацію. Такі повноваження раніше мала санітарно-епідеміологічна станція, що нині реорганізована.

Ще слід відзначити відсутність достатньої кількості галузевих лабораторій, здатних оцінити якість підземних вод за всіма нормованими показниками. Як правило відзначається повний занепад матеріально-технічного забезпечення таких лабораторій, відсутність кадрів тощо.

Відзначається руйнування системи охорони підземних вод.

Використовуючи норму чинної редакції статті 23 Кодексу України про надра, водокористувачі груповими водозаборами видобувають величезні кількості води (що сумарно в десятки разів перевищують 300 кубічних метрів на добу) з водоносних горизонтів, які є цільовими для водозабезпечення населення, адже Кодексом про надра не розподілено поняття "водозабір" на груповий, що складається з більше, ніж однієї свердловини, і одиночний (складається з однієї свердловини). Фактично Кодексом закріплено безконтрольне використання надр для певної групи водокористувачів. Таке видобування підземних вод зумовлює негативні екологічні наслідки, забруднення підземних вод, їх виснаження. Ці наслідки можуть бути катастрофічними і незворотними.

Ще негативним явищем є відміна ліцензування (ліцензія на вид діяльності) на буріння гідрогеологічних свердловин, що призвело до значного збільшення кількості приватних підприємств, які бурять без урахування геологічної інформації по території, доцільності буріння, наявності місця розташування тощо.

Додатково негативно позначилося на стані підземних вод внесення змін до статті 106 Водного кодексу України в частині відміни обов'язкового погодження проектів на буріння (спорудження) свердловин на воду. Призвело до масового використання пластикових труб при спорудженні свердловин без врахування гідрогеологічних умов території, такі труби не дозволяють забезпечити належної

герметизації затрубного простору від перетікання з вищезалігаючих водоносних горизонтів води незадовільної якості та надійної ізоляції цільового водоносного горизонту. Це на перспективу призводить до погіршення якості підземних вод цільового водоносного горизонту та регіонального забруднення і погіршення якості підземних вод.

Наголошуємо, що з прийняттям пункту 3 статті 2 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», державні регіональні геологічні підприємства позбавлені можливості обстежувати, розглядати, погоджувати та надавати рекомендації по можливості використання підземних вод і умови для отримання дозволу на спеціальне водокористування. Це позначилося на можливості отримання достовірного обсягу та якості інформації з метою ведення державного водного кадастру, можливості визначення регіонального стану підземних вод.

Потребує внесення змін інструкція з ведення форми звітності 7-ГР «Підземні води», затверджена наказом Мінприроди від 14.03.2016 № 97, в частині закріплення необхідності звітування водокористувачів, які мають дозвіл на спеціальне водокористування, а не потребують отримання спеціального дозволу на користування надрами.

Щодо мінеральних вод, то збільшення їхнього видобування не лише сприятиме оздоровленню народу України, а й може значно підвищити інвестиційну та туристичну привабливість нашої держави.

Мінеральні води. Україна володіє унікальним гідромінеральним потенціалом. У нашій державі розповсюджені мінеральні води 15 типів із специфічними компонентами і властивостями і 4 типів - без специфічних компонентів і властивостей. За лікувальними властивостями найбільшу цінність мають води зі специфічними компонентами та властивостями. Унікальні родовища мінеральних підземних вод розташовані в Закарпатській, Львівській, Хмельницькій, Тернопільській та Донецькій областях.

Більшість ділянок розвіданих родовищ підземних вод експлуатується. Водночас на низці родовищ через порушення умов формування родовищ мінеральних вод внаслідок техногенного втручання спостерігаються негативні процеси виснаження і забруднення водоносних горизонтів, втрати унікальних властивостей мінеральних вод у процесі експлуатації родовищ. Яскравим прикладом є унікальні родовища мінеральних вод Закарпаття, де нерідко спостерігається несанкціонована хаотична забудова в межах других поясів зон санітарної охорони, а також неліквідовані свердловини, через які відбувається дегазація підземних вод, що вже призвело до часткової втрати властивостей мінеральних вод, зокрема на Голубинському родовищі.

Для нарощування ресурсів і запасів мінеральних вод необхідно проведення пошукових та пошуково-оцінювальних робіт на мінеральні підземні води.

Геолого-екологічні дослідження та заходи

Нині в Україні гострою проблемою є недосконалість системи моніторингу підземних вод, його фінансування за залишковим принципом.

Стан моніторингу підземних вод в Україні не можна порівняти ні з країнами Євросоюзу, а й і з колишніми радянськими республіками, наприклад - Білоруссю. Спостережна мережа за станом підземних вод в Україні, що почала формуватися у 50-60 рр. минулого сторіччя і на початку 90-х років нараховувала більше 7 тисяч спостережних пунктів, на початку 2000-х вже налічувала трохи більше 1 тисячі свердловин.

Спостережна мережа державного моніторингу за підземними водами станом на 01.01.2019 р. складалась із 892 спостережних пунктів, у тому числі на ґрунтові води - 288 спостережних пунктів, на міжпластові води – 214 спостережних пунктів, на опорних полігонах по вивченню умов формування експлуатаційних запасів підземних вод – 390 спостережних пунктів

Через значно скорочені обсяги фінансування, спостереження за рівнем підземних вод у 2018 році проводились по 179 спостережних пунктах, а за хімічним станом – по 103 спостережних пунктах.

Все це призвело до втрати інформації по багаторічних рядах спостережень, а відтак унеможливлення обґрунтованого прогнозування стану підземних вод. Суттєво скоротилася кількість вимірів рівнів, значно скоротились відбори підземних вод на хімічний аналіз, а перелік контрольованих компонентів не відповідає сучасним вимогам. Виміри рівнів у свердловинах, як і 100 років тому, здійснюються вручну за допомогою рулеток.

Однак на виконання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом» №1641-VII, прийнятого 04.10.2016, Держгеонадра долучилися до розробки переліку нормативно-правових актів з метою реалізації такого Закону України. Таке приведення законодавства до вимог ЄС передбачено підписаною Україною Угодою про Асоціацію.

Держгеонадра повідомляють, що постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 №758 затверджено Порядок здійснення державного моніторингу вод, який набрав чинності 01 січня 2019 року, і по якому передбачено проведення державного моніторингу вод за новими правилами.

Для проведення моніторингу підземних вод за всіма новими нормативними документами необхідно пройти ряд етапів відповідно до Порядку розроблення Планів управління річковими басейнами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.2017 №336.

Роботи з виділення та опису масивів підземних вод в межах басейну Дніпра та Дністра завершені, але залишаються не виділеними масиви підземних вод в інших басейнах річок України відповідно до статті 13¹ Водного кодексу України.

У 2019 році в рамках проекту Європейського Союзу «Водна ініціатива +» (EUWI+) проводиться наступний етап з підготовки планів управління річковими басейнами – визначення основного антропогенного впливу на кількісний та якісний стан підземних вод, зокрема і точкові та дифузні джерела по басейну Дніпра.

Державна служба геології та надр України продовжує роботу з участі у підготовці та підготовки нормативно-правових актів на виконання Закону

України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом» №1641-VII.

Зменшення (відсутність) фінансування еколого-геологічних досліджень та заходів призводить до скорочення обсягів проведення робіт з моніторингу підземних вод, і як наслідок неможливості збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан підземних вод, прогнозування його змін та підготовки обґрунтованих рекомендацій у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. З 01.01.2019 року відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 №758 Україна повинна перейти на проведення моніторингу вод за новими правилами, згідно з вимогами ЄС. Держгеонадра разом з регіональними геологічними підприємствами виконують такі роботи з приведення своїх документів, проектів проведення робіт, лабораторій відповідно до нових вимог. Зменшення (відсутність) фінансування призведе до повної зупинки виконання таких робіт та зриву всіх термінів виконання вимог ЄС, встановлених для України. За проведення моніторингу підземних вод відповідальні Держгеонадра і єдина служба в країні, яка може якісно, фахово та взагалі виконати такі роботи.

На території України накопичилась величезна кількість відходів (переважно це відходи гірничодобувної промисловості), багато з яких є потенційними техногенними родовищами, що можуть економічно ефективно розроблятися. Стимулювання розробки таких родовищ може бути одним із чинників поліпшення екологічної ситуації в районі розташування таких родовищ. Слід звернути увагу також на повноту відпрацювання приповерхневих родовищ і рекультивацію порушених земель в місцях, де корисні копалини відпрацьовані, це дозволить зменшити негативне техногенне навантаження на екологію регіонів.

Необхідно терміново збільшити обсяги проведення робіт з моніторингу підземних вод із відповідним збільшенням обсягів їх фінансування, з метою виконання зобов'язань України при підписанні Угоди про Асоціацію.

Слід напрацювати пропозиції для формування Стратегії використання підземних вод для водозабезпечення, як найціннішого і, у той же час, уразливого ресурсу.

Додатково, слід звернути увагу на необхідність відновлення робіт з проведення ліквідаційного тампонажу пошуково-розвідувальних та недіючих експлуатаційних свердловин для запобігання забрудненню підземних вод.

Зауважимо, що необхідно в подальшому продовжити проведення робіт з оптимізації спостережної мережі за підземними водами державного рівня і вихід на рівень ЄС з відповідними обсягами фінансування.

Актуальним завданням залишається проведення екологічної оцінки сучасного стану території накопичення гірничопромислових відходів (насамперед в техногенно навантажених регіонах).

Інженерно-геологічні роботи

Ще одним з пріоритетних напрямків екологічної політики є моніторинг поширення та розвитку екзогенних геологічних процесів (ЕГП – зсуви, карст, підтоплення, абразія морського узбережжя та переробка берегів водосховищ, селеві процеси, лесові та лесоподібні ґрунти, ерозія, осідання земної поверхні над гірничими виробками). Роботи виконуються для можливості проведення оцінки ураженості, активізації та впливу небезпечних ЕГП на території населених пунктів та об'єктів економіки для своєчасного забезпечення безпеки життєдіяльності населення шляхом зниження негативного впливу на нього геологічних процесів та явищ, можливості прогнозування розвитку ЕГП.

Наприклад, в останні роки спостерігається інтенсивне антропогенне освоєння зсувних та абразійно-зсувних схилів узбережжя Чорного моря: планування схилів, забудова зсувонебезпечних ділянок житловими будинками. Все це з часом призводить до активізації зсувних процесів на схилах з руйнуванням житлових будинків та інших господарських об'єктів, як це відбувається в м. Чорноморськ Одеської області.

Для проведення спостережень за небезпечними ЕГП необхідно збільшити обсяги фінансування Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, зокрема напряму Інженерно-геологічні роботи з метою гарантованого проведення моніторингу небезпечних ЕГП в необхідних обсягах.

Відповідно до пункту 20 Положення про державну систему моніторингу довкілля, функції з попередження про виникнення або загрозу виникнення екзогенних та ендегенних геологічних процесів, оцінювання їх розвитку покладаються на Держгеонадра. При відсутності (зменшенні) фінансування будь-які роботи з проведення оцінки ураженості, обстеження, активізації та впливу на території населених пунктів та об'єктів економіки для своєчасного забезпечення безпеки життєдіяльності населення шляхом зниження негативного впливу на нього геологічних процесів та явищ, неможливості прогнозування розвитку ЕГП, відсутність інформування населення, органів влади та інших зацікавлених сторін, оскільки тільки фахівці Держгеонадр (регіональних геологічних підприємств) можуть проводити комплексно всі види вищезазначених робіт.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що прагнення України приєднатися до країн Євросоюзу обумовлює необхідність виконання вимог Водної рамкової директиви Євросоюзу. Для цивілізованих країн питання збереження, контролю якості води є виключними пріоритетами, продиктованими не лише моральними аспектами, а передусім розумінням її необхідності для виживання людства, забезпечення базових - фізіологічних потреб і потреб безпеки, її визначального впливу на здоров'я, можливості розвитку суспільства на основі сталого розвитку, не кажучи вже про імідж країни.

Тому зазначені питання вимагають термінового вирішення на найвищому рівні.

Водночас, зважаючи на вочевидь недостатні обсяги сучасного державного фінансування, які для розвитку стану економіки України найближчим часом повинні суттєво збільшитися, необхідно чітко визначити пріоритетні завдання та роботи, які повинні фінансуватися винятково за рахунок державного бюджету. Враховуючи європейський досвід та українські реалії, це:

- геологорозвідувальні роботи на підземні води (пошуки питних підземних вод, гідрогеологічні роботи);
- еколого-геологічні дослідження і моніторинг довкілля (моніторинг підземних вод);
- інженерно-геологічні дослідження та заходи;
- створення й ведення баз даних геологічної інформації на основі найсучасніших технологій;
- регіональні геологорозвідувальні роботи (геологічне картування);
- державний моніторинг надрокористування;
- пошукові роботи на найбільш інвестиційно привабливі об'єкти з урахуванням потреб держави і ринку.

Потребує також негайного прийняття Кодекс України про надра (нова редакція), проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» з осучасненням завдань згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про стан забезпечення енергетичної безпеки у зв'язку з ситуацією щодо постачання природного газу в Україну».

Для подальшого забезпечення розвитку економіки України на базі геологічної складової необхідно розробити та затвердити «Стратегію розвитку геологічної галузі».

Окремо слід наголосити про необхідність напрацювання пропозицій для легалізації видобутку бурштину з метою припинення його незаконного видобування та виправлення катастрофічного стану довкілля таких регіонів.

Заслуговує на увагу вивчення такої позиції. Відповідно до своїх статутних завдань Державна комісія України по запасах корисних копалин у процесі геолого-економічної оцінки запасів родовищ корисних копалин здійснює «оцінку відповідності наявного в межах родовищ вмісту речовин, що негативно впливають на довкілля і здоров'я людей під час видобутку, переробки й використання корисних копалин, а також складування відходів виробництва вимогам стандартів, нормативів, лімітів, санітарно-гігієнічних норм і правил, затверджених у встановленому порядку». Таким чином ДКЗ здійснює діяльність з виконання попередньої (передпроектної) оцінки шкідливого впливу промислової розробки родовища на довкілля, яка передбачена статтею 151 Кодексу України про надра, введеною Законом України «Про оцінку впливу на довкілля». Пропонуємо вважати оцінку ДКЗ достатньою для надання надр у користування.

Слід зазначити, що законодавчі ініціативи, що реалізовані змінами до Кодексу України про надра, не сприяють нейтралізації загроз в екологічній сфері, навпаки сприяють посиленню екологічної кризи і втрати контролю

держави над цими процесами. Так, змінами до статті 45 Кодексу України про надра, що внесені протягом 2012-2018 років (згідно із Законами № 5456-VI від 16.10.2012, № 2314-VIII від 01.03.2018), державна експертиза та оцінка запасів корисних копалин має проводитись "підприємствами, установами чи організаціями", що: 1) руйнує принципи, покладені в основу інституту державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин, зокрема: незалежність, наукова обґрунтованість, узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства; 2) не відповідає меті державної експертизи, зокрема "створення умов для найповнішого, економічно раціонального й комплексного використання запасів родовищ корисних копалин з дотриманням вимог щодо охорони надр та навколишнього природного середовища". Проведення державної експертизи різними "підприємствами, установами чи організаціями" розмиває підґрунтя державної політики в досягненні сталого розвитку, зокрема в частині щодо формування системи управління природними ресурсами.

Вирішення наведених вище проблем, на нашу думку, дозволить підвищити ефективність державного управління в галузі екології та надрокористування, створить реальні можливості для забезпечення екологічної безпеки громадян і нарощування мінерально-сировинної бази України для зростання економіки і збереження її геологічних кадрів.